

Araştırma Makalesi- Research Article

İlkokul Dördüncü Sınıf Öğrencilerinin Mülteci Akranlarının Sorunlarına Yönelik Algularının Öğrenci Resimleriyle İncelenmesi¹

Investigation of Primary School 4th Grade Students' Perceptions of the Problems of Their Refugee Peers by Considering Student Drawings

Feyza KARATAŞ^{2*} & Salih CEYLAN³

Geliş / Received: 16/06/2021

Revize / Revised: 05/11/2021

Kabul / Accepted: 09/11/2021

ÖZ

Bu araştırmada ilkökul dördüncü sınıf öğrencilerinin, sınıflarındaki mülteci akranlarının sorunlarına yönelik farkındalık düzeyleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Araştırma nitel araştırma yöntemlerinden olgu bilim (fenomenoloji) deseni kapsamında yürütülmüştür. Çalışma grubunu 2018-2019 eğitim öğretim yılı Burdur ili merkez ilçede bulunan ikisinin yüksek sosyoekonomik düzeyli, ikisinin düşük sosyoekonomik düzeyli olduğu düşünülen dört farklı ilkökulda okuyan ve sınıfında mülteci akranları bulunan 21'i kız, 29'u erkek toplam 50 ilkökul dördüncü sınıf öğrencisi oluşturmaktadır. Veriler öğrencilerin çizdiği resimlerle toplanmıştır. Verilerin analizinde içerik analizi kullanılmıştır. Verilerin analizi sonucu tema ve kodlar içeren bir tablo oluşturulmuştur. Ayrıca araştırmaya katılan öğrencilerin cinsiyetine göre ve okudukları okulların sosyoekonomik düzeyine göre iki farklı tablo daha oluşturulmuştur. Araştırmanın sonucunda çoğunlukla savaş ve göç konulu resimler çizildiği görülmüştür. Genellikle mültecilerin sığındıkları ülkelerde refaha kavuştukları bunun yanı sıra uyum problemleri de yaşadıkları resmedilmiştir. Erkek öğrencilerin resimlerinde savaş, ölüm ve esaret tasviri daha fazla yer alırken kız öğrencilerin resimlerinde sığındıkları ülkede refah içinde yaşayan mülteciler ve barış tasvirleri daha fazladır. Üst sosyoekonomik düzeyli okullarda okuyan öğrencilerin resimlerinde özgürlük, çaresizlik, korku, zorbalık, önyargı, sağlık, modernite, geri kalmışlık, temizlik, pislik ve beslenme problemi ile karşılaşmış, alt sosyoekonomik düzeyli okullarda okuyan öğrencilerin resimlerinde ise kıyafet yardımı, aile kaybı, özlem, onay, kısıtlanma, ceza ve iletişim problemi ile karşılaşmışlardır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk, Çocuk Resimleri, Mülteci Çocuklar, Mülteci Çocukların Sorunları.

ABSTRACT

In this research, the awareness levels of the students in the fourth grade of primary school towards the problems of their refugee peers were tried to be revealed. The research was conducted within the scope of phenomenological pattern which is one of the qualitative research methods. The study group consists of 50 primary school fourth grade students, 21 females and 29 males, who have refugee peers in their class in four different primary schools, two of them are thought to be high socioeconomic status and two of them are thought to be low socioeconomic status, in the 2018-2019 academic year in the central district of Burdur province. The data were collected in using drawings of students. Content analysis was used for data analysis. As a result of the analysis of the data, a table with themes and codes was created. In addition, two different tables were created according to the gender of the students participating in the research and the socioeconomic level of the schools they study. As a result of the research, it was seen that pictures were drawn mostly about war and migration. Generally, refugees are portrayed

¹ Bu çalışma Feyza KARATAŞ (2019)'ın Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Temel Eğitim Anabilim Dalı'nda kabul edilen „İlkokul Dördüncü Sınıf Öğrencilerinin Mülteci Akranlarının Sorunlarına Yönelik Alguları: Burdur Örneği” başlıklı Yüksek Lisans Tezinin bir bölümünü oluşturmaktadır.

^{2*} Sorumlu Yazar, Sorumlu yazar, Yüksek Lisans Öğrencisi, fkaratas15@hotmail.com, (<https://orcid.org/0000-0002-7447-3922>), Eötvös Loránd Üniversitesi, Budapeşte.

³ Prof. Dr., Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, Sınıf Eğitimi ABD, sceylan@mehmetakif.edu.tr, (<https://orcid.org/0000-0001-7196-7807>).

as having prosperity in their countries of refuge, as well as adaptation problems. In the paintings of male students, the depiction of war, death and bondage is more, while in the paintings of female students, there are more depictions of refugees living in prosperity in the country of refuge and peace. In the pictures of students studying in high socioeconomic level schools were encountered the problems of freedom, helplessness, fear, bullying, prejudice, health, modernity, backwardness, cleanliness, scum and nutrition and in the pictures of students studying in low socioeconomic level schools were encountered clothing aid, family loss, longing, approval, restraint, punishment and communication problems.

Keywords: *Child, Children Drawings, Problems of Refugee Children, Refugee Children.*

I. GİRİŞ

Geçmişten bugünlere kadar çocuğun ve çocukluğun farklı tanımları yapılmıştır. Çocuk kavramı, onu tanımlayan kişilerin cinsiyetine, tanımlandığı döneme, tanımlayan toplumun düzeyine ve sınıfına göre değişiklik göstermektedir. Akgül'e (2018) göre, çocuklar saf, hassas, istekli ve ilerlemekte olan bir insan topluluğudur. Yörükoğlu'na (1992) göre, "Gelişen bir insan yavrusu, olgunlaşmamış, reşit sayılmayan küçük yurttaş", Ciravoğlu'na (2000) göre, "Gün gün, adım adım olgunlaşan, büyüyen, bu amaçla eğitilen insan, yurttaş", Oğuzkan'a (1974) göre, "İki yaşından ergenlik çağına kadar süren büyüme dönemi içinde bulunan insan yavrusu veya henüz erinlik dönemine erişmemiş kız veya erkek", Yalçın ve Aytaş'a (2002) göre ise "Bedensel ve zihinsel gelişimi bakımından insanoğlunun 0-16 yaş grubu için kullanılan temel bir kavram" olarak tanımlanmaktadır (akt. Demirel vd., 2010).

Fakat genel bir şekilde söylemek gerekirse çocuk bir toplumun temelidir. Toplumu toplum yapan bireylerdir ve bütün bireyler çocukluktan gelir. Her birey zamanında çocuk olmuştur, çocukluk yaşamıştır, büyümüştür, gelişmiştir, deneyimlemiştir, kazanmıştır, inşa etmiştir, kurmuştur, hak etmiştir. Bireyler toplumu oluştururken daha yaşanabilir olması için kurallar oluşturmuşlardır. Her bireyin uyması gereken kurallar ve doğal olarak bu kurallarla beraber gelen haklar vardır. Toplamların temelini oluşturan çocukların da tıpkı yetişkin bireyler gibi sahip olduğu haklar vardır. Fakat her yönüyle özel ve biricik olan çocuklar her zaman hak ettikleri değeri ve ilgiyi görememişlerdir. Akyüz'e (2010) göre, yüzyıllarca süren geleneksel bakış açısına göre yetişkinler, bilinçli ya da bilinçsiz bir biçimde, çocukları hep zayıf, beceriksiz, küçük yetişkinler olarak görmüşler, çocukluğa da bir an önce geçmesi gerekli bir dönem olarak bakmışlardır.

İnsanlar çocuklara, içinde yaşadıkları değerler düzeneğine ve sosyoekonomik şartlara bağlı olarak bir değer vermişlerdir. Toplumsal yapılar değiştikçe bununla bağıntılı olarak çocukluk algısı da değişmiştir. Çocuğa bakış değiştikçe, onun haklarına bakış da değişmekte ve bu değişim uzun bir tarihsel süreci kapsamaktadır (Köksal, 2012). Örneğin; Orta Çağda bugünkü anlamda çocukluk kavramı yoktur. Hatta çocuğu anlatan sözcükler bile yoktur. Çocuklar yetişkinlerin dünyasına yedi yaşından sonra girmişlerdir. Öyle ki, çocukların kendilerine özgü giysileri, oyunları, oyuncakları yoktur. Çocuklar yetişkinlerle aynı oyunları oynamışlar, aynı oyuncakları paylaşmışlar, aynı masalları dinlemişlerdir. Çocuk, yetişkinin küçük bir örneği durumundadır. Çocukluk ancak 16. yüzyılda basimevinin (matbaa) bulunuşundan sonra ortaya çıkmıştır. Rönesans'ın ürünüdür (Nas, 2006).

Çocukluğun hukuksal, toplumsal ve eğitsel kurumlar çerçevesinde korunan bir kavram halini alarak, çocuk hakları ve çocuğun korunması düşüncesi ise ancak 20. yüzyılda gelişmiştir (Ardıç Çobaner, 2015). Çocuk hakları ve çocuk haklarını koruma fikrinin hukuk alanına girmesi bu konuyla ilgili belge ve anlaşmalar hazırlanmasını da beraberinde getirmiştir. Bu hakları korumak amacıyla Dünya'nın bazı devletleri tarafından belgeler hazırlanmış, sözleşmeler imzalanmıştır. Çocuk hakları ile ilgili pek çok sözleşme, bildirge ve belge olmasına rağmen savaş vb. nedenlerle dünyadaki birçok çocuk sahip olduğu haklarından mahrum kalmakta ve haklarını kullanamamaktadır. Engel olunamayan bu hak ihlalleri, ülkeler arası silahlı çatışmalar vb. nedenlerle dünyanın birçok yerinde insanlar ülkelerini terk edip daha rahat yaşayacaklarını, daha geniş haklara sahip olacaklarını düşündükleri gerek ekonomik gerekse hukuksal olarak gelişmiş ülkelere göç etmektedirler. Bu ihlal edilen hakların en önemlilerinden biri de eğitim hakkıdır. Dünyanın çeşitli yerlerinde eğitim hakkından mahrum edilerek çalıştırılan çocuklar olduğu gibi bedeninin dokunulmazlık hakkından mahrum edilerek fiziksel istismara uğrayan çocuklar, savaş alanlarında büyümek zorunda kalan ya da vatanlarından ayrıлып göç etmek zorunda kalan çocuklar da bulunmaktadır.

Özellikle son zamanların en önemli toplumsal sorunlarından biri olan göçe maruz kalan çocukların birçok sorun ve travma yaşadıkları görülmektedir. Akpınar'a (2017) göre, göç edilen ülkede çocuklar açısından barınma, beslenme, sağlık, eğitim alamama ve tarım, ormancılık, hayvancılık, sanayi, madencilik, imalat, inşaat, atık, sokak satıcılığı, taşıt onarımı gibi farklı iş kollarında yoğunlaşan çocuk işçiliği gibi birçok sosyal, ekonomik ve psikolojik

sorunlar ortaya çıkmaktadır. Çocuklar, sadece göç sonucu yeni bir ülkeye yerleştikten sonra değil; göç öncesi, göç sırası ve göç sonrası olmak üzere üç bölümde inceleyebileceğimiz tüm göç sürecinde, değişik sorunlarla karşılaşmakta ve travmalar yaşamaktadırlar. Angel, Hjern ve Ingleby’ a (2001) göre, göç öncesinde, göç sürecinde ve yeni bir ülkeye yerleşme sırasında mülteci çocukların yaşadıkları travmatik olaylar, psikopatolojilerin görülmesine yol açabilmektedir. Savaş sırasında maruz kalınan doğrudan şiddet, evin kaybı, yetersiz beslenme, bakım verenlerden ayrılma, gözaltına alınma, işkenceye maruz kalma gibi çok sayıda travmatik yaşantıların da dahil olduğu birçok stres faktörleri çocukların fiziksel, zihinsel ve genel iyiliğini olumsuz yönde etkilemektedir (akt. Gümüşten, 2017).

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği’ ne (UNHCR) göre, çatışma, şiddet ve zulüm sebebiyle zorla yerinden edilen kişilerin sayısı küresel çapta rekor düzeylere ulaşırken; Türkiye dünyada en fazla sayıda mülteciye ev sahipliği yapan ülke olmayı sürdürmektedir (UNHCR, 2019). Coğrafi konumu, tarihsel arka planı ve komşu ülkelerin yaşadığı siyasi, ekonomik ve sosyal sorunlar Anadolu’ da göç ve iltica meselelerini her dönemde farklı görünümde ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu bağlamda Türkiye hem “hedef ülke” hem de yabancı uyrukluların Avrupa ülkelerine ulaşımında köprü görevi nedeniyle “transit ülke” konumundadır (Balta, 2018: 488).

Bir toplumun mutluluğu ve refahı ile yakından ilgili olan çocuğun korunması sorunu, tüm dünyada ve Türkiye’ de günümüzün en önemli sorunlarından biridir. Bilindiği gibi, ülkelerin kalkınmışlığı ile çocuklarına verdiği değer arasında doğru orantı vardır. Bir toplumda çocuklar istismar ve ihmal edilmekte ise, o toplumun kültürü geri kalmış bir kültür olarak değerlendirilebilir. Buna karşın, çocuklara değer veren, onlara sağlıklı büyüme ve gelişme olanakları sağlayan toplumlarda ilerlemekte olan bir kültürden söz edilebilir (Karaman Kepenekçi, 2008).

Mülteci çocukların göç ettikleri yerlerde yaşadıkları sorunları o toplumun yetişkin bireyleri irdeleyebilirler ve bunlara çözümler üretilebilirler. Yetişkin bir bireyin düşünceleri kadar toplumun temeli olarak kabul edilen çocukların da sınıflarında, mahallelerinde karşılaştıkları mülteci akranları hakkında ne düşündükleri, mülteci akranlarının sorunlarına ne kadar duyarlı oldukları, bu sorunların çözümü için neler önerdikleri önemlidir. Çocukların her konuda olduğu gibi mülteci akranlarının sorunları konusunda da fikirlerinin alınması, bu sorunların çözümü için gereklidir. Çünkü, çocuklar geleceği oluşturacak ve demokrasiyi yaşatacak kitleleri oluşturmaktadır. Toplumların ve milletlerin barış içinde olması ve daha demokratik bir gelecek için çocukların kendi haklarını bilmesinin, kendilerinden farklı şartlarda büyüyen çocukların sorunlarına ve haklarına duyarlı olmasının gereği ortaya çıkmaktadır.

Çocukların kendilerini ilgilendiren konularda haklarının olduğunu bilmeleri ve kendilerini en iyi şekilde ifade etmeleri önemlidir. Ancak bu şekilde duyarlı birer vatandaş ve geleceğin bilinçli yetişkinleri olmaları mümkündür. Geleceğin yetişkinleri çocuklar olduğuna göre, onlara daha yaşanabilir bir gelecek sağlamak ve onları iyi birer vatandaş olarak eğitmek gerekmektedir. Çocuklar, onlara verilecek vatandaşlık eğitimleri ve çevrelerindeki olaylara karşı fikirlerinin dikkate alınması ile ancak duyarlı vatandaşlar olarak yetiştirilebilir. Bu amaçla her devletin eğitim ve öğretim programlarında çocuklara demokrasi ve vatandaşlık bilgilerini öğretmeyi amaçlayan çeşitli dersleri bulunmaktadır. Bu derslerin içinde İnsan Hakları ve insan haklarının bir parçası olan Çocuk Hakları da yer almaktadır. Akgül’ e (2018) göre, çocuk için insan hakları eğitimi, çocuk haklarıyla başlamalıdır. Çocuk hakları eğitimi, insan hakları eğitiminin temeli ve oldukça önemli bir altyapısıdır.

Türkiye’ de tarihsel süreç içerisinde okullarda değişik isimler altında vatandaşlık ve insan hakları dersleri yer almıştır. Bu derslerden biri olan ve ilkökul dördüncü sınıfta yer alan İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi (İHYD) dersi kapsamında da öğrenciler belirli bir düzeyde çocuk hakları ve mültecilik konusunda bilgi düzeyine sahip olmaktadır. Millî Eğitim Bakanlığı (MEB), dördüncü sınıf İHYD dersi öğretim programının “Birlikte Yaşama” adlı son ünitesinde “Hayatlos ve mülteci kavramları öğrenci seviyesine uygun şekilde açıklanır” (MEB, 2018) kazanımına yer vermiştir. Mülteci kavramını öğrenen ve sınıfında da mülteci akranları bulunan ilkökul dördüncü sınıf öğrencilerinin, mülteci akranlarının sorunlarına ve bu sorunların çözümlerine yönelik önerilerinin bilinmesi önemli görülmüştür. Bu da araştırmanın çıkış noktasını oluşturmuştur.

Bu araştırmanın amacı; insan hakları, yurttaşlık ve demokrasi dersi ile mültecilik kavramını öğrenen ve sınıfında mülteci akranları ile eğitim gören çocukların mülteci akranlarının sorunlarını ne kadar bildiklerini, mülteci akranlarının sorunlarına ne kadar duyarlı olduklarını ve bu sorunlara çözümlerini belirlemektir. Ayrıca araştırmada, ilkökul dördüncü sınıf öğrencilerinin cinsiyetlerine göre mülteci akranlarının sorunlarına yönelik algıları da incelenmiştir. Buna ek olarak öğrencilerin, mülteci akranlarının sorunlarına yönelik algılarında ailelerinin sosyoekonomik durumlarının farklı olmaları açısından anlamlı bir farklılık olup olmadığı da araştırılmıştır. Bu araştırma; bilinçli vatandaşlar olma yolunda eğitilen ilkökul öğrencilerinin, mülteci akranlarının

sorunlarına ilişkin görüş ve algılarının belirlenmesi ve onların sorunlarına çözüm önerileri getirecek olmaları açısından önemli görülmektedir.

II. YÖNTEM

Bu araştırmada ilkökul öğrencilerinin sınıflarındaki mülteci akranları hakkındaki algıları araştırıldığından nitel araştırma yöntemlerinden olgu bilim (fenomenoloji) deseni kullanılmıştır. Yıldırım ve Şimşek (2011), olgu bilimini belli bir olguya ilişkin bireysel algıların veya perspektiflerin ortaya çıkarılmasının ve yorumlanmasının amaçlandığı çalışmalar olarak tanımlamaktadır.

A. Çalışma Grubu

Araştırmada çalışma grubu amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme ile belirlenmiştir. Ölçüt örnekleme, örneklemin problemle ilgili olarak belirlenen niteliklere sahip kişiler, olaylar, nesnelere ya da durumlardan oluşturulmasıdır (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak ve Akgün, 2012). Buna göre, okulda mülteci öğrenci öğrenim görmesi ölçüt olarak belirlenmiştir. Burdur il merkezinde mülteci öğrencilerin öğrenim gördüğü ilkokullardan sosyoekonomik düzeyi düşük olduğu düşünülen, SO ve SA olarak kodlanan iki okul; sosyoekonomik düzeyi yüksek olduğu düşünülen, SV ve SK olarak kodlanan iki okul üzere toplam dört ilkökul seçilmiştir. "Sınıfında mülteci öğrenci öğrenim görüyor olmak" ölçütüne uyan ve araştırmaya gönüllü olarak katılmak isteyen SO okulundan 14, SA okulundan 8, SV okulundan 17, SK okulundan 11 olmak üzere 50 ilkökul dördüncü sınıf öğrencisi araştırmanın çalışma grubu olarak belirlenmiştir.

Tablo 1'de çalışma grubunun cinsiyet ve öğrenim gördükleri okullara göre dağılımı verilmiştir.

Tablo 1. Çalışma Grubunun Cinsiyete ve Okullara Göre Dağılımı

Okullar	Cinsiyet		Toplam
	Kız (f)	Erkek (f)	
SO (f)	6	8	14
SA (f)	3	5	8
SV (f)	10	7	17
SK (f)	2	9	11
Toplam	21	29	50

Tablo 1'e göre çalışma grubunu, SO olarak kodlanan okuldan 6'sı kız 8'i erkek toplam 14; SA olarak kodlanan okuldan 3'ü kız 5'i erkek toplam 8; SV olarak kodlanan okuldan 10'u kız 7'si erkek toplam 17 ve SK olarak kodlanan okuldan 2'si kız 9'u erkek toplam 11 öğrenci oluşturmaktadır. Çalışma grubunun 21'i kız, 29'u erkek öğrencidir. Alt sosyoekonomik düzeyli olduğu düşünülen okullardan toplam 22, üst sosyoekonomik düzeyli olduğu düşünülen okullardan toplam 28 öğrenci ile çalışılmıştır.

B. Verilerin Toplanması

Veriler araştırmacı gözetmenliğinde öğrencilerin okumakta olduğu sınıflarda bir ders saatinde toplanmıştır. Öğrencilere sınıflarındaki mülteci akranlarının sorunlarına yönelik algılarını yansıtan resimler yapmaları için 25x35 boyutlarındaki boş resim kağıtları dağıtılmış, istedikleri boya türüyle mülteci akranları ve mülteci akranlarının sorunları hakkında resim yapmaları istenmiştir. Resim yapmak çocuk için çok haz duyulan bir oyun ve aynı zamanda kendisini rahatça ifade edebildiği bir alandır. Çocuklar resimlerinde duygularını, düşüncelerini, iç dünyalarını, bilinçaltına attıklarını ifade edebilmektedir. Çocuk resimleri aynı zamanda çocuğu tanımanın, analiz edebilmenin en iyi yollarından biridir (Malchiodi, 2013, akt. Mol, 2018). Çocuk, resmiyle adeta kendisinin bir parçasını yansıtmakta, olaylar hakkındaki duygu, düşünce ve görüş biçimlerini dile getirmektedir. Bütün çizimlerinden çocukların kişilikleri, algıları, değer yargıları ve davranışları hakkında pek çok bilgi edinmek mümkündür (Yavuzer, 2011). Resim çalışması bittikten sonra öğrencilerden resim kağıdının arkasına yaptıkları resmi kısaca anlatan birkaç cümle yazmaları istenmiştir.

C. Verilerin Analizi

Verilerin analizi için olgu bilim desenindeki çalışmalarda kullanılan içerik analizi tekniğinden yararlanılmıştır. Olgu bilim araştırmalarında veri analizi, yaşıntıları ve anlamları ortaya çıkarmaya yöneliktir. Bu

amaçla yapılan içerik analizinde verinin kavramsallaştırılması ve olguyu tanımlayabilecek temaların ortaya çıkarılması çabası vardır. Ortaya çıkan temalar ve örüntüler çerçevesinde elde edilen bulgular açıklanır ve yorumlanır (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Stemler'e (2001) göre, içerik analizi yalnızca metinler üzerinde kullanılan bir teknik değildir. Öğrenci resimleri gibi görsellerin ve televizyon programlarının, çekimlerin incelenmesinde de kullanılır (akt. Büyüköztürk vd., 2016).

Öncelikle, resimlerde yer alan çizimlerin, karakterlerin, şekillerin, tercih edilen renklerin, kullanılan tonların, vurguların ve öğrencilerin resimleri hakkındaki ifadelerinin incelenmesi sonucu elde edilen veriler kodlanarak temalara ayrılmıştır. Bu işlemin sonrasında araştırma bulgularının güvenilirliğini sağlamak amacıyla, bir sanat tarihi uzmanı ile tekrar çalışma gerçekleştirilmiştir. Ortaya çıkan verilerin uyumu için Uyum = (Görüş Birliği / Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı) x 100 formülü kullanılarak iki uygulamanın uyumu hesaplanmıştır. Yapılan karşılaştırma sonucunda $(89 / 89 + 20) \times 100 = \%81,65$ oranında uzlaşma sağlanmıştır.

III. BULGULAR

İlkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin, sınıflarında onlarla birlikte öğrenim görmekte olan mülteci akranları ve mülteci akranlarının sorunları hakkında çizdikleri resimler analiz edilmiş, buna göre "Mültecilik, Duygular, Barınma, Uyum, Yardım, Dil ve Diğer" olarak yedi tema oluşmuştur. Tablo 2'de bu temalar, temaların altında yapılan kavramsal kodlamalar ve kodların kullanım sıklığı gösterilmiştir.

Tablo 2. İlkokul Dördüncü Sınıf Öğrencilerinin, Sınıflarındaki Mülteci Akranları ve Mülteci Akranlarının Sorunları Hakkındaki Resimlerinin Analizi

Temalar						
Mültecilik (f:65)	Duygular (f:36)	Barınma (f:19)	Uyum (f:19)	Yardım (f:8)	Dil (f:7)	Diğer (f:20)
Savaş (f:19)	Mutluluk (f:15)	Yıkık Evler (f:8)	Arkadaşlık (f:5)	Kızılay Yardımları (f:5)	İletişim Problemi (f:5)	Fakirlik (f:7)
Refah (f:12)	Mutsuzluk (f:11)	Çadır (f:6)	Oyun (f:4)	Kıyafet Yardımları (f:3)	Okuma Yazma Öğrenme (f:2)	Zenginlik (f:6)
Göç (f:11)	Korku (f:3)	Mülteci Kampları (f:5)	Dışlanma (f:4)			Sağlık (f:2)
Sığınma (f:10)	Yalnızlık (f:3)		Zorbalık (f:2)			Modernite (f:1)
Barış (f:4)	Çaresizlik (f:3)		Önyargı (f:1)			Geri Kalmışlık (f:1)
Ölüm (f:4)	Özlem (f:1)		Onay (f:1)			Temizlik (f:1)
Esaret (f:3)			Kısıtlanma (f:1)			Pislik (f:1)
Özgürlük (f:1)			Ceza (f:1)			Beslenme Problemi (f:1)
Aile Kaybı (f:1)						

Tablo 2'ye göre, ilkokul dördüncü sınıfta öğrenim görmekte olan öğrencilerin, sınıflarında kendileriyle beraber öğrenim görmekte olan mülteci akranları ve mülteci akranlarının sorunlarına ilişkin çizdikleri resimler (mültecilik), (duygular), (barınma), (uyum), (yardım), (dil) ve (diğer) olmak üzere 7 temada açıklanmıştır. Öğrenciler sınıflarındaki mülteci çocukların sorunları hakkında çizdikleri resimlerde daha çok kafalarındaki savaş ve ölüm sahnelerini resmetmişlerdir. Resimlerinde silahlara, bombalara, savaş uçaklarına, helikopterlere, askerlere ve ölen insan figürlerine yer vermişlerdir. Bunun yanı sıra göç ve sığınma sonrası yeni bir ülkede refah içinde yaşayan, Kızılay ya da yaşadıkları mahalle sakinleri tarafından olmak üzere gerek tıbbi gerekse kıyafet ve benzeri yardımlar alan mültecileri resmetmişlerdir. Öğrencilerin resimlerinin çoğunda da savaş, göç, esaret, özgürlüğe kavuşma gibi eylemlerin yanı sıra mültecilerin mutluluk, mutsuzluk, korku, yalnızlık, çaresizlik ve özlem gibi duygular beslediği yani duygulara yer verildiği görülmektedir. Öğrenciler, göç ettikten sonra mutlu olan ve refah içinde yaşayan, kendi ülkesinde süren savaştan dolayı mutsuz olan, vatanına ve kaybettiği ailesine özlem duyan, göç ettiği ülkede yalnızlık ve çaresizlik içinde kalan çeşitli mülteci insanları ve çocukları resmetmişlerdir. Öğrencilerin resimlerinde görülen diğer bir önemli tema barınmadır. Öğrencilerin büyük bir kısmı savaş nedeniyle yıkılmış evler çizmişlerdir. Resimlerinde kamplarda kalan ve çadırlarda yaşayan mültecilere yer vermişlerdir.

Başka önemli bir tema olan uyum temasında mülteci çocukların sığındıkları ülkelere uyumu ve yaşadıkları uyum sorunu görülmektedir. Okudukları okullarda, yaşadıkları mahallelerde dışlanma, önyargı ve zorbalığa maruz kalan çocukların yanı sıra arkadaşlıklar kurabilen ve oyunlar oynayan mülteci çocuklar da resmedilmiştir. Başka bir tema olan yardım temasında mültecilere barınma yardımı yapan Kızılay, kıyafet gibi temel yardımlar yapan insanlar resmedilmiştir. Diğer bir tema olan dil temasında mülteci öğrencilerin dil engeli nedeniyle sınıflarındaki arkadaşları ile yaşadıkları iletişim sorunları ve karşılaştıkları okuma yazma güçlükleri görülmektedir.

Öğrencilerin, sınıflarında öğrenim görmekte olan mülteci akranları ve mülteci akranlarının sorunlarına ilişkin çizdikleri resimler cinsiyetlerine göre analiz edilmiş ve Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. İlkokul Dördüncü Sınıf Öğrencilerinin, Cinsiyete Göre Sınıflarındaki Mülteci Akranları ve Mülteci Akranlarının Sorunları Hakkındaki Resimlerinin Analizi

Cinsiyet	Temalar						
	Mültecilik (f:65)	Duygular (f:36)	Barınma (f:19)	Uyum (f:19)	Yardım (f:8)	Dil (f:7)	Diğer (f:20)
Kız	Savaş (f:7)	Mutluluk (f:8)	Yıkık Evler (f:3)	Arkadaşlık (f:2)	Kızılay Yardımları (f:2)	Okuma Yazma Öğrenme (f:1)	Fakirlik (f:6)
	Refah (f:8)	Mutsuzluk (f:6)	Çadır (f:4)	Oyun (f:2)	Kıyafet Yardımları (f:3)		Zenginlik (f:6)
	Göç (f:5)	Yalnızlık (f:2)	Mülteci Kampları (f:3)	Zorbalık (f:1)			Sağlık (f:2)
	Sığınma (f:5)	Çaresizlik (f:1)		Önyargı (f:1)			Modernite (f:1)
	Barış (f:3)	Özlem (f:1)					Geri Kalmışlık (f:1)
	Özgürlük (f:1)						Temizlik (f:1)
	Aile Kaybı (f:1)						Pislik (f:1)
	Erkek	Savaş (f:12)	Mutluluk (f:7)	Yıkık Evler (f:5)	Arkadaşlık (f:3)	Kızılay Yardımları (f:3)	İletişim Problemi (f:5)
Refah (f:4)		Mutsuzluk (f:5)	Çadır (f:2)	Oyun (f:2)		Okuma Yazma Öğrenme (f:1)	Beslenme Problemi (f:1)
Göç (f:6)		Korku (f:3)	Mülteci Kampları (f:2)	Dışlanma (f:4)			
Sığınma (f:5)		Yalnızlık (f:1)		Zorbalık (f:1)			
Barış (f:1)		Çaresizlik (f:2)		Onay (f:1)			
Ölüm (f:4)				Kısıtlanma (f:1)			
Esaret (f:3)				Ceza (f:1)			

Tablo 3'e göre, öğrencilerin mülteci akranları ve mülteci akranlarının sorunları hakkındaki algılarını yansıtan resimlerde mültecilik temasında erkek öğrencilerin resimlerinde savaş, ölüm ve esaret tasvirleri daha fazla yer alırken kız öğrencilerin resimlerinde sığındıkları ülkede refah içinde yaşayan mülteciler ve barış tasvirleri daha fazladır. Kız ve erkek öğrencilerin resimlerinde benzer oranda göç ve sığınma konuları görülmektedir. Öğrencilerin resimleri duygular temasında incelendiğinde; mutluluk, mutsuzluk, yalnızlık, çaresizlik gibi konularda öğrencilerin benzer oranlarda resimler çizdikleri görülmüştür. Bunlardan farklı olarak erkek öğrencilerin resimlerinde korku duygusuna, kız öğrencilerin resimlerinde özlem duygusuna rastlanmıştır. Barınma temasında kız ve erkek öğrenciler hemen hemen birbirine yakın oranda yıkık evler, çadırlar ve mülteci kampları resmetmişlerdir. Uyum temasında arkadaşlık, oyun ve zorbalık gibi konularda öğrencilerin benzer oranlarda resimler çizdikleri görülmüştür. Bunların dışında kız öğrencilerin resimlerinde önyargı, erkek öğrencilerin resimlerinde ise kısıtlanma, onay ve ceza gibi konulara rastlanmıştır. Öğrencilerin resimleri yardım temasında incelendiğinde, benzer oranlarda Kızılay yardımı ile ilgili resimler çizildiği, bunlardan ayrı olarak kız öğrencilerin kıyafet yardımları ile ilgili de resimler çizdikleri görülmüştür. Dil temasında kız ve erkek öğrenci resimlerinde

okuma yazma öğrenme ile ilgili resimlere rastlanmıştır. Erkek öğrencilerin kız öğrencilerden farklı olarak iletişim problemi ile ilgili resimler çizdikleri görülmüştür. Son tema olan diğer temasında kız öğrencilerin resimlerinde fakirlik, zenginlik, modernite, geri kalmışlık, temizlik, pislik gibi mülteci öğrencilerin kendi ülkelerindeki durumları ve yeni bir ülkeye sığındıktan sonraki halleri ile ilgili zıt durumlara yer verdikleri, erkek öğrencilerin ise beslenme problemi gibi sorunlara değindikleri görülmüştür.

Öğrencilerin, sınıflarında öğrenim görmekte olan mülteci akranları ve mülteci akranlarının sorunlarına ilişkin çizdikleri resimler öğrenim gördükleri okullara göre analiz edilmiş ve Tablo 4’te sunulmuştur.

Tablo 4. İlkokul Dördüncü Sınıf Öğrencilerinin, Okullara Göre Sınıflarındaki Mülteci Akranları ve Mülteci Akranlarının Sorunları Hakkındaki Resimlerinin Analizi

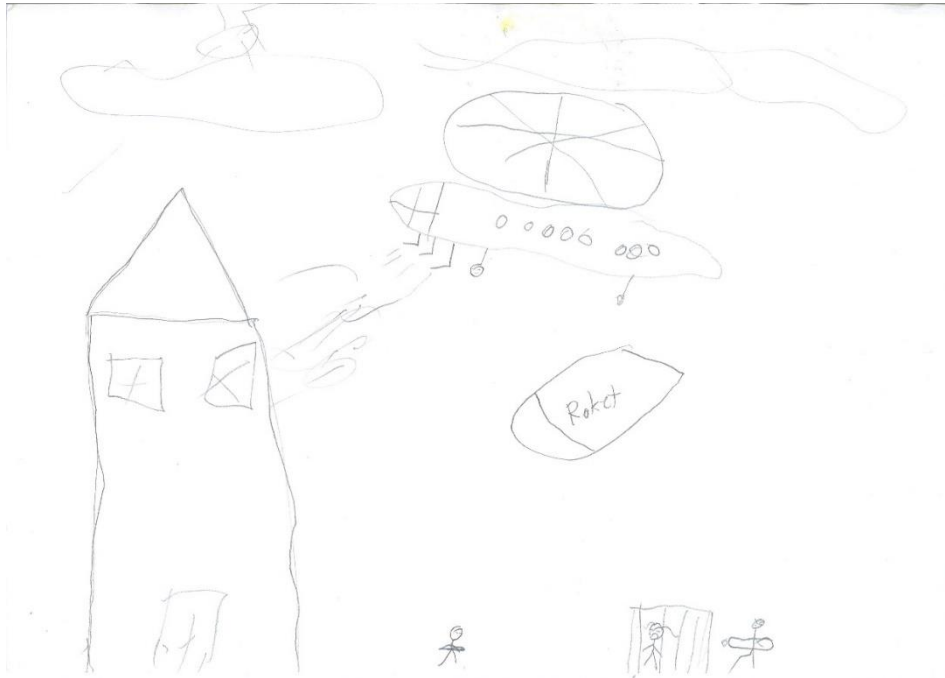
Okul	Temalar						
	Mültecilik (f:65)	Duygular (f:36)	Barınma (f:19)	Uyum (f:19)	Yardım (f:8)	Dil (f:7)	Diğer (f:20)
Alt Sosyoekonomik	Savaş (f:9)	Mutluluk (f:10)	Yıkık Evler (f:1)	Arkadaşlık (f:2)	Kızılay Yardımı (f:3)	İletişim Problemi (f:5)	Fakirlik (f:3)
	Refah (f:3)	Mutsuzluk (f:4)	Çadır (f:3)	Oyun (f:1)	Kıyafet Yardımı (f:3)	Okuma Yazma Öğrenme (f:1)	Zenginlik (f:3)
	Göç (f:5)	Yalnızlık (f:1)	Mülteci Kampları (f:1)	Dışlanma (f:2)			
	Sığınma (f:5)	Özlem (f:1)		Zorbalık (f:1)			
	Barış (f:1)			Onay (f:1)			
	Ölüm (f:2)			Kısıtlanma (f:1)			
	Esaret (f:1)			Ceza (f:1)			
	Aile Kaybı (f:1)						
Üst Sosyoekonomik	Savaş (f:10)	Mutluluk (f:5)	Yıkık Evler (f:7)	Arkadaşlık (f:3)	Kızılay Yardımı (f:2)	Okuma Yazma Öğrenme (f:1)	Fakirlik (f:4)
	Refah (f:9)	Mutsuzluk (f:7)	Çadır (f:3)	Oyun (f:3)			Zenginlik (f:3)
	Göç (f:6)	Korku (f:3)	Mülteci Kampları (f:4)	Dışlanma (f:2)			Sağlık (f:2)
	Sığınma (f:5)	Yalnızlık (f:2)		Zorbalık (f:1)			Modernite (f:1)
	Barış (f:3)	Çaresizlik (f:3)		Önyargı (f:1)			Geri Kalmışlık (f:1)
	Ölüm (f:2)						Temizlik (f:1)
	Esaret (f:2)						Pislik (f:1)
	Özgürlük (f:1)						Beslenme Problemi (f:1)

Tablo 4’e göre, öğrencilerin mülteci akranları ve mülteci akranlarının sorunları hakkındaki algılarını yansıtan resimlerde mültecilik temasında yer alan refah konusuna, duygular temasında yer alan mutsuzluk konusuna ve barınma temasında yer alan yıkık ev tasvirlerine üst sosyoekonomik düzeyli okullarda okuyan çocukların resimlerinde daha fazla karşılaşılmıştır. Üst sosyoekonomik düzeyli okullarda okuyan öğrencilerin resimlerinde alt sosyoekonomik düzeyli okullarda okuyan öğrencilerin resimlerinden farklı olarak özgürlük, çaresizlik, korku, zorbalık, önyargı, sağlık, modernite, geri kalmışlık, temizlik, pislik ve beslenme problemi ile karşılaşılmış, alt sosyoekonomik düzeyli okullarda okuyan öğrencilerin resimlerinde üst sosyoekonomik düzeyli okullarda okuyan öğrencilerin resimlerinden farklı olarak ise kıyafet yardımı, aile yardımı, özlem, onay, kısıtlanma, ceza ve iletişim problemi ile karşılaşılmıştır.

İlkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin mülteci akranları ve mülteci akranlarının sorunları hakkındaki algılarını yansıtan resimlerden bazıları ve öğrencilerin resimleri hakkında yaptıkları açıklamalar aşağıdaki gibidir:

Resim 1. SA1: “Benim burada anlatmak istediğim şey yardımlaşmaktır.”

Resim 2. SA5: “Savaşın gerçek yüzü.”

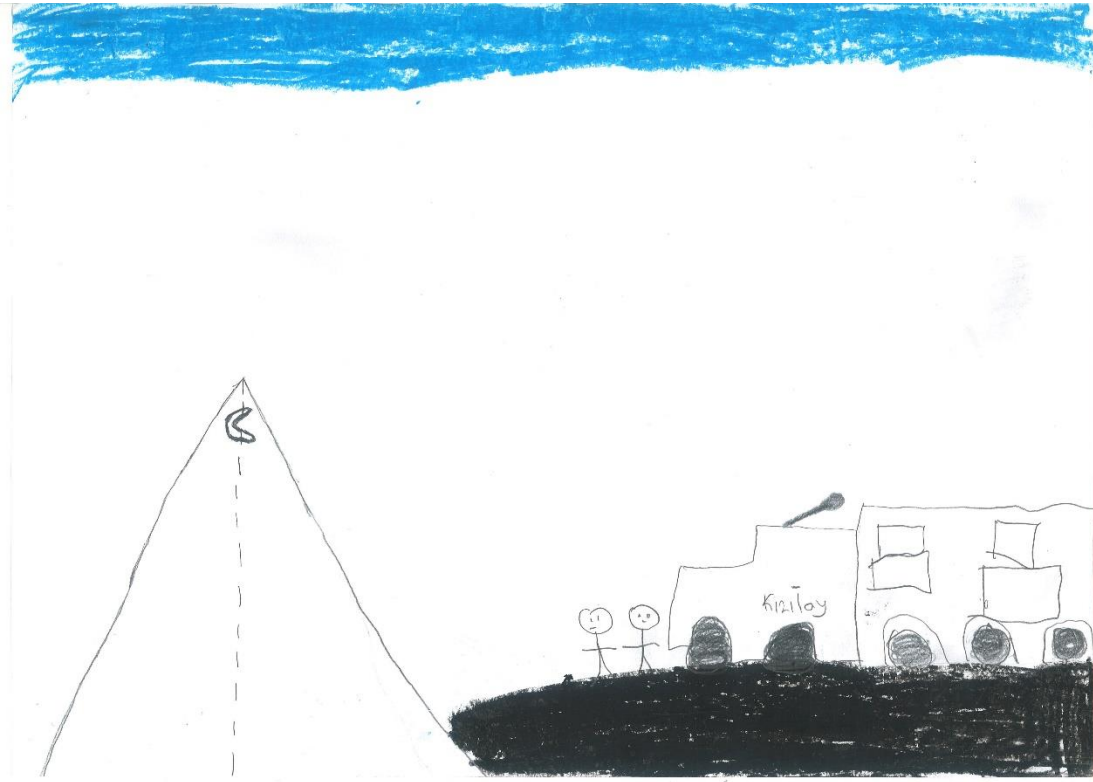
Resim 3. SA6: "Bir arkadaşına yardım etmek."

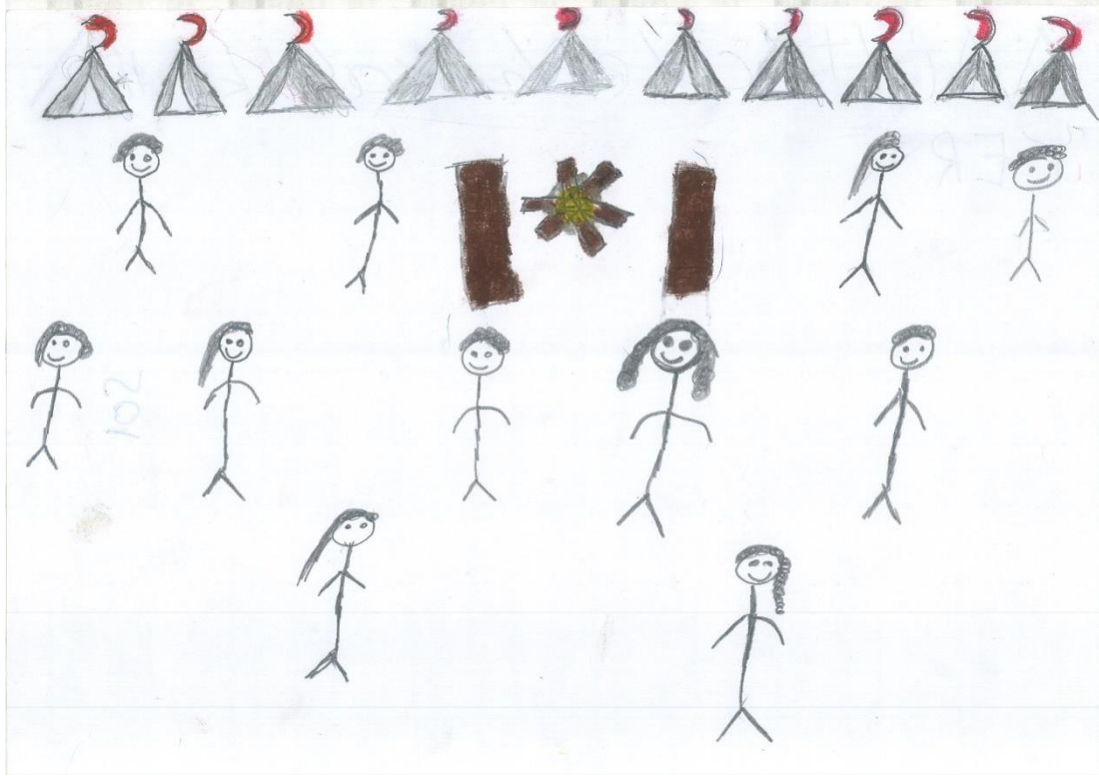
Resim 4. SA8: "Dünyada savaş olmasın, barış olsun."

Resim 5. SK1: “Arkadaki resimde çocuklar, mülteci çocukları sıkıştırıp üzüyor.”

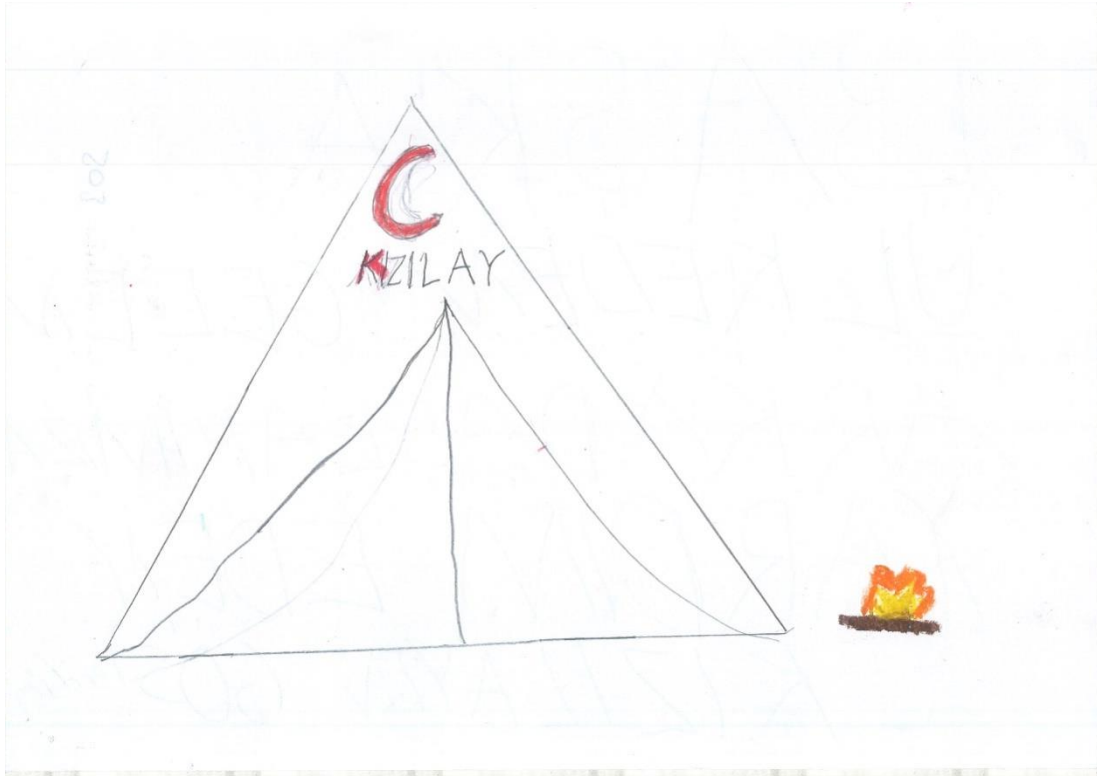
Resim 6. SK8: “Kızılay evsizlere yardım ediyor.”

Resim 7. SO1: "Mültecilerin kaldıkları yer."

Resim 8. SO2: "Savaş olan yerlerden gelen kişiler önce kötü sonra artık çok iyi oluyorlar."

Resim 9. SO3: “Başka ülkeden gelen arkadaşlarımıza yardım eden Kızılay’ı gösterdim.”

Resim 10. SO4: “Yağmurda ıslanan ve babasını hayal eden bir kız.”

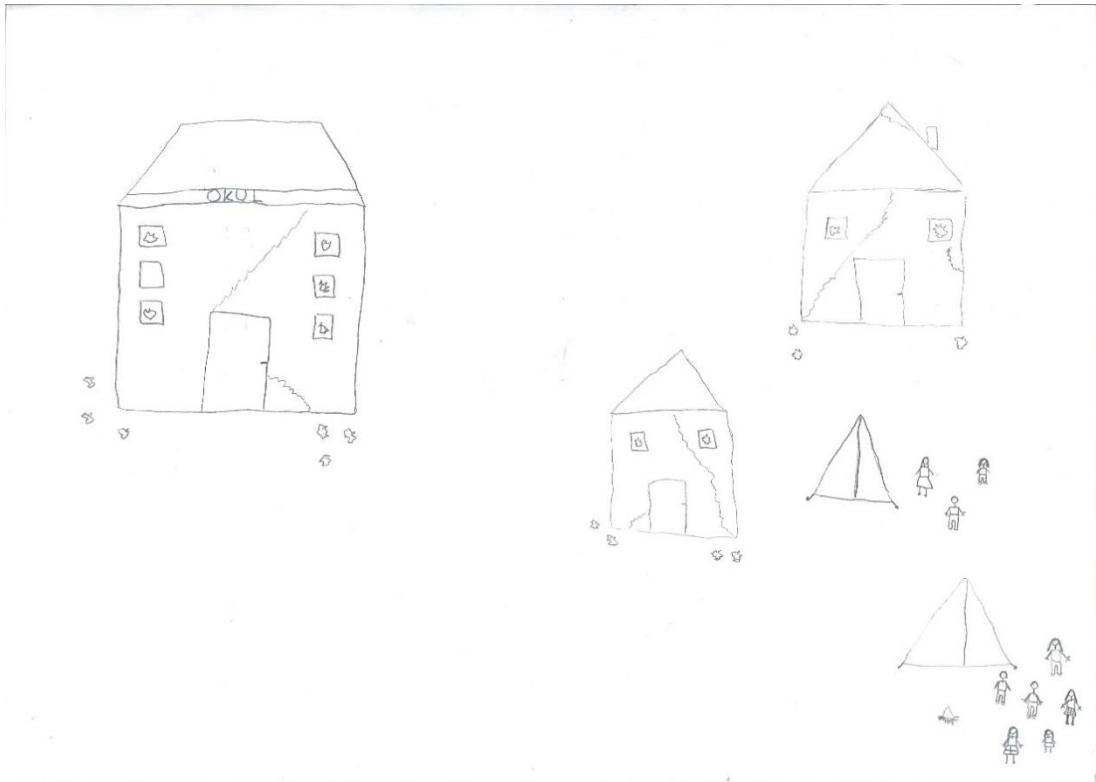
Resim 11. SO9: “Ben mülteci arkadaşlarımızın okuma yazma öğrenirken resimlerini yaptım. Bir tane arkadaşım okuma yazmayı çözmüş ve çok sevinmiş. Bir mülteci arkadaşım okuma yazmayı çözemediği için onun çok üzülmesini çizdim.”

Resim 12. SO13: “Başka ülkeden gelenler bizle anlaşamadığı için arkadaşlık kuramazlar.”

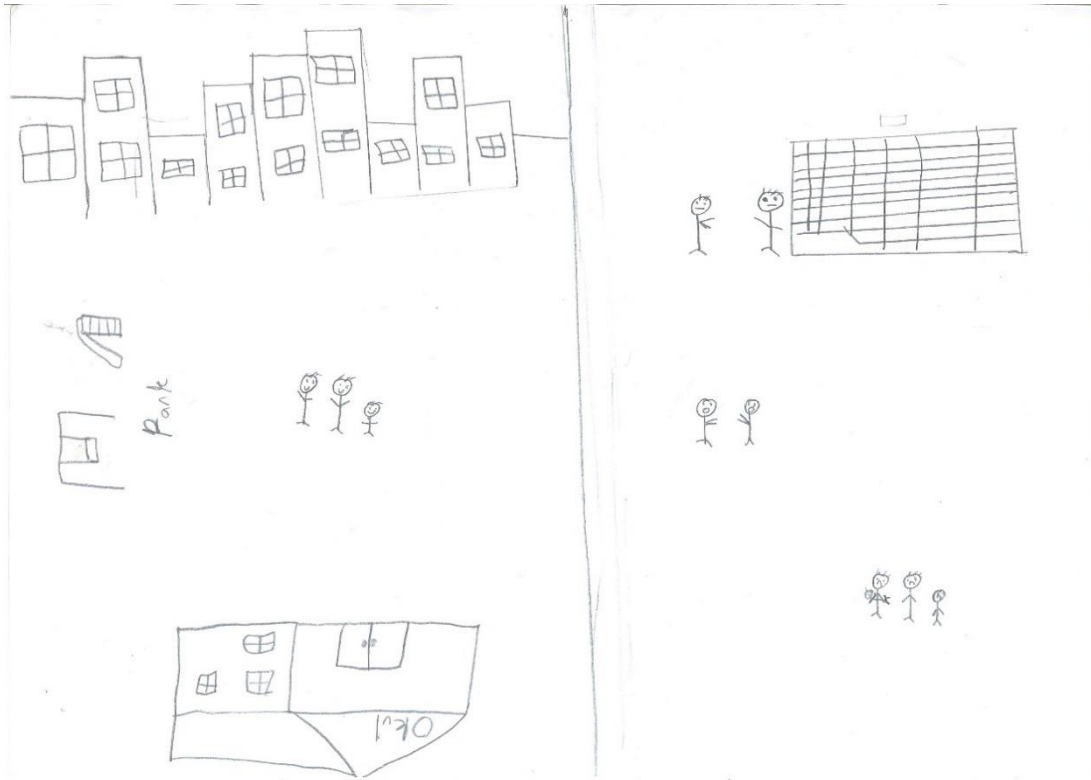
Resim 13. SV9: “Mültecilere yapılan baskı vatan özlemiyle birleşince çekilmez oluyor. Lütfen onlara baskı yapmayın.”

Resim 14. SV14: “İnsanların evleri yıkılmış ve okula gidemiyorlar, çadırda kalıyorlar.”

Resim 15. SV15: "Çocukların evleri, okulları yok olmuş ve çok üzgünler."

Resim 16. SV16: "Burada insanlar savaş yüzünden göç ediyorlar."

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmada temel olarak öğrencilerin savaş, ölüm, sığınma ve göç konulu resimler çizdikleri görülmüştür. Resimlerin çoğunda silahlar, bombalar, savaş uçakları, helikopterler, askerler, mülteci kampları, mülteci çadırları, yıkılan evler, yıkılan okullar, yaralanan insanlar, ölen insanlar, esir kalan insanlar ve göç etmek zorunda kalan insanlar görülmektedir. Buradan hareketle mülteci denilince öğrencilerin aklına savaş, ölüm ve evsiz kalma geldiği söylenebilir. Öğrencilerin savaş tasvirlerinde Buyurgan ve Usal'ın (2018) Suriyeli öğrencilerle yaptığı savaş temalı resim çalışmasıyla benzer şekilde yıkılan evler, helikopterler, askerler, ölen insanlar ve silahlar görülmüştür. Resimlerin birçoğunda da mültecilerin göç ederek Türkiye'ye sığındığı ve artık refah içinde yaşadıkları görülmüştür. Mülteci çocuklara kıyafet, barınma ve benzeri yardımlar yapıldığı, burada eğitim aldıkları ve okuma yazma öğrendikleri resmedilmiştir. Resimlerde Kızılay çadırlarında kalan ve yardım gören mülteciler ya da yaşadıkları mahallelerdeki komşuları tarafından ihtiyaçları karşılanan mülteciler görülmektedir. Bazı resimlerde dil engeli yüzünden iletişim problemleri yaşandığı bu sebeple de iletişim kuramadan kaynaklanan uyum ve dışlanma problemleri, etrafındaki çocuklar tarafından zorbalığa uğrama ve bazı resimlerde de mülteci çocukların dil bilememesi ve bundan kaynaklanan öğrenme güçlüğü aktarılmıştır. Resimlerde okuma yazma güçlüğü ve dersleri anlamama problemlerine yer verilmiştir. Ayrıca resimlerden mülteci çocukların duygularıyla ilgili fikirlere de ulaşılabılır. Çoğu resimde ülkesindeki savaştan dolayı evsiz, okulsuz kalan ve mutsuz olan mülteci çocuklar yer alırken, birçok resimde de sığındıkları ülkelerde iyi koşullarda yaşamaya başlayan, eğitim alabilen ve mutlu olan mülteci çocuklar yer almıştır. Mutluluk ve mutsuzluk duygularının yanı sıra ülkelerinde savaş sırasında yaşanan korku, göç ettikleri ülkede etrafa uyum sorunları sonucu ortaya çıkan yalnızlık, içinde bulunulan durumda elinden bir şey gelmemesi sonucu ortaya çıkan çaresizlik ve ölen yakınlarına duyulan özlem gibi farklı duygulara rastlanmıştır. Mülteci çocukların yeni geldikleri ülkede yaşadıkları uyum problemi ile ilgili birçok resme rastlanmıştır. Gerek okul ortamında gerekse dışarıda mülteci çocukların dışlandığı ve zorbalığa maruz kaldıkları resmedilmiştir. Bunun yanı sıra sadece mülteci çocuğun değil Türk öğrencilerin de uyum problemi yaşayabildikleri görülmüştür. Sınıfına, kendisine herhangi bir bilgilendirme yapılmadan ve kaynaştırma süreci geçirmeden bazen kendiyile yaşıt bazen de kendinden birkaç yaş büyük mülteci bir çocuk gelen Türk öğrencilerin derslerde veya teneffüslerde iletişim ve anlaşamama problemi çıkması durumunda öğretmenleri tarafından azarlandığı resmedilmiştir. Resim analizlerinden hareketle hem Türk öğrenciler açısından hem de mülteci öğrenciler açısından olmak üzere, iki taraflı bir uyum ve iletişim problemleri olduğu ortaya çıkmıştır.

Resimler cinsiyetlere göre incelendiğinde erkek öğrencilerin daha çok mülteciliğin savaş boyutuyla ilgilendiği kız öğrencilerin ise mültecilerin refahı ve barış ile ilgilendikleri söylenebilir. Ayrıca kız ve erkek öğrenciler aynı oranlarda mülteci akranlarının duygularına da resimlerinde yer vermişlerdir. Buradan hareketle öğrencilerin, cinsiyet fark etmeksizin, sınıflarındaki mülteci akranlarını onların duygularına çıkarımda bulunacak kadar iyi gözlemledikleri söylenebilir. Resimler okulların sosyoekonomik düzeylerine göre incelendiğinde ise üst sosyoekonomik düzeyli okullarda okuyan öğrencilerin resimlerinde refah, mutsuzluk, özgürlük, çaresizlik, korku, zorbalık, önyargı, sağlık, modernite, geri kalmışlık, temizlik, pislik ve beslenme problemi gibi konularla karşılaşmıştır. Alt sosyoekonomik düzeyli okullarda okuyan öğrencilerin resimlerinde de kıyafet yardımı, aile kaybı, özlem, onay, kısıtlanma, ceza ve iletişim problemi ile karşılaşmıştır. Bunun sonucunda araştırmaya katılan öğrencilerin sosyoekonomik düzey fark etmeksizin, mülteci akranlarının maddi ve manevi birçok değişik sorununu gözlemledikleri söylenebilir.

Literatürdeki benzer çalışmalara bakıldığında Erdem (2017)'in araştırmasında sınıfında mülteci çocuk olan öğretmenlerin, mülteci öğrencilerin öğretim sürecinde temel sorunlarının dil sorunu olduğunu belirttikleri ortaya çıkmıştır. Aynı şekilde Başar vd. (2018)'in araştırmasında da sınıfında mülteci öğrencisi olan öğretmenler, mülteci öğrencilerin öğrenme sürecinde karşılaştığı en büyük sorunun dil olduğuna ve buna bağlı olarak verilen mesajların mülteci öğrenciler tarafından anlaşılmasına değinmişlerdir. Böylece öğrencinin kendini sınıftan soyutladığı bunun da uyum ve tutum sorunlarını ortaya çıkardığı tespit edilmiştir. Korkut (2018) da araştırmasında mülteci çocukların arkadaşlık kurmakta zorlanma, öğretmenler tarafından anlatılanları anlamama, kitaplardaki anlatılanları anlamama, Türkçeyi anlamakta zorlanma, Türkçe konuşmakta zorlanma, Türk öğrencilerle anlaşamama, Türk kültürüne alışamama gibi pek çok sorunlarının olduğunu saptamıştır. Bunlara ek olarak mülteci çocukların sınav kaygısı, kendisine ait odasının olmaması, eski arkadaşlarına özlem duyma, ülkesindeki mahallesini özleme, aileye kötü bir şey olmasından korku duyma, olumsuz olayların tekrarlanmasından korkma, ülkelerindeki yaşadıkları kötü olayları sürekli hatırlama, zamanı etkili kullanamama, serbest zamanlarını değerlendirme yollarını bilememesi, iş olanaklarından habersiz olma, üst öğrenim kurumları hakkında bilgisi olmama, verimli ders çalışma yöntemlerini bilmeme, başarısını artırmak için ne yapması gerektiğini bilmeme, olumsuz durumlarda yardım yollarını bilmeme, kırtasiye ihtiyaçlarının tamamlanmamış olması, sağlığından endişe

etme, ailenin çocuğun desteğine ihtiyaç duyması, çabuk sinirlenme, ülkesini hatırlayınca kendini kötü hissetme, ülkelerinde her şeyin daha güzel olduğunu düşünme, her an kötü bir şey olacak diye korku duyma, sorunlarının üstesinden gelebilmeyi bilmeme, kendisine bir şey olmasından korkma gibi sorunlarının olduğunu saptamıştır. Alpaslan (2019)'ın araştırmasına bakıldığında da sınıfında Suriyeli mülteci öğrencisi olan sosyal bilgiler öğretmenlerinin bu öğrencilerle yaşadıkları en önemli sorunun dil sorunu olduğu görülmüştür. Türkçe bilmemeden kaynaklanan, iletişim kuramama, okuma yazma yapamama, derslere katılamama, çocukların kendilerini ifade edememeleri gibi birçok sorun ortaya çıkmıştır. Öğretmenler, Suriyeli mülteci öğrencilerin dersleri anlamadıklarını ve derslerine odaklanamadıklarını haliyle derse katılımlarının da düşük olduğunu, yine bu sebeplerle sınıf kurallarına uymama, sınıfta hoş olmayan davranışlar sergileme, devamsızlık gibi davranış problemleri gösterme, sınıf içerisinde başka işlerle meşgul olma, sıkılma ya da kendini farklı bir şekilde gösterme isteği gibi çeşitli sorunlarının bulunduğunu belirtmişlerdir.

İlgili literatür incelendiğinde mülteci çocukların sorunlarını ortaya çıkarmak için genellikle yetişkinlerin ve öğretmenlerinin görüşleri alınarak araştırmalar ve çalışmalar yapıldığı, çocuklarla yapılan çalışmaların yetersizliği görülmektedir. Buradan hareketle; farklı yaş grubunda bulunan çocuklarla, farklı teknikler kullanılarak, mülteci çocuklar ve sorunları hakkında benzer çalışmalar yapılabilir.

Aynı yöntemler kullanılarak mülteci çocukların sorunlarını öğrenmek için mülteci çocukların kendileriyle çalışılabilir. Aynı şekilde mülteci çocukların sınıflarındaki Türk akranlarına karşı fikirlerini belirlemek amacıyla da benzer yöntemle farklı çalışmalar yapılabilir.

İlkokul dördüncü sınıf öğrencilerine göre de büyük bir sorun olan mülteci öğrencilerin dil problemleri ve uyum problemlerine çözüm bulunması gerektiği, herhangi bir eğitim kurumuna yerleştirilmeden önce hem mülteci öğrencilere hem de Türk öğrencilere gerekli bilgilendirme ve kaynaştırma yapılması gerektiği söylenebilir. MEB'in 2018-2019 eğitim öğretim yılında mülteci öğrencilerin de yararlandığı Türkçe ve matematik yeterliliği düşük olan öğrenciler için uygulamaya koyduğu İlkokullarda Yetiştirme Programı (İYEP)'na benzer, öğrencilerin sosyal uyumlarını geliştirmek amacıyla ek programlar yürürlüğe koyulabilir.

Bunlara ek olarak Eğitim Bilişim Ağı (EBA)'nda yer alan öğretim etkinlikleri ve videoların İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi dersi içeriğinde eksik olduğu görülmüştür. İlkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin mülteciliğe ve mülteci akranlarına yönelik düşüncelerini geliştirmesi ve algılarına katkı sağlaması için EBA'da yer alan İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi dersi içeriği videolar ve etkinlikler ile zenginleştirilebilir.

KAYNAKLAR

- Akgül, M. Ş.** (2018). *İlkokul 3. ve 4. sınıf öğrencilerinin çocuk hakları konusundaki bilinç düzeylerinin belirlenmesi: bir ölçek geliştirme çalışması*. (Yayımlanmamış Doktora tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İlköğretim Ana Bilim Dalı.
- Akpınar, T.** (2017). Türkiye'deki Suriyeli mülteci çocukların ve kadınların sosyal politika bağlamında yaşadıkları sorunlar. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (3), 16-29.
- Akyüz, E.** (2010). *Çocuk Hukuku*. Pegem Akademi.
- Alpaslan, S.** (2019). *Sosyal bilgiler öğretmenlerinin Suriyeli öğrenciler hakkındaki görüşlerinin incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek lisans tezi). Akdeniz Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İlköğretim Ana Bilim Dalı.
- Ardıç Çobaner, A.** (2015). Çocuk hakları bağlamında Suriyeli mülteci çocukların haberlerde temsili. *Marmara İletişim Dergisi*, 24, 27-54. doi: 10.17829/midr.20152419996
- Balta, E. E.** (2018). Çocuk kitaplarında mülteciler ve kültürleşme stratejileri. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 17 (2), 487-498.
- Başar, M., Akan, D., & Çiftçi, M.** (2018). Mülteci öğrencilerin bulunduğu sınıflarda öğrenme sürecinde karşılaşılan sorunlar. *Kastamonu Education Journal*, 26 (5), 1571-1578. doi: 10.24106/kefdergi.427432.
- Buyurgan, S., & Usal, Y.** (2018). Türkiye'de yaşayan Suriyeli ilkökullü öğrencilerinin "savaş" kavramına yönelik resimlerinin analizi. *International Journal of Social Science*, 68, 41-54.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., & Akgün, Ö. E.** (2012). *Örnekleme yöntemleri*. [Erişim: 16.10.2019, https://scholar.google.com.tr/scholar?q=nitel+ara%C5%9Ft%C4%B1rmalarda+%C3%B6rnekleme+y%C3%B6nlemleri&hl=tr&as_sdt=0&as_vis=1&oi=scholart]
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F.** (2016). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Pegem Akademi.
- Demirel, Ş., Çeçen, M. A., Seven, S., Tozlu, N., & Uludağ, M. E.** (2010). *Edebi metinlerle çocuk edebiyatı*. Pegem Akademi.
- Erdem, C.** (2017). Sınıfında mülteci öğrenci bulunan sınıf öğretmenlerinin yaşadıkları öğretimsel sorunlar ve çözüme dair önerileri. *Medeniyet Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 1 (1), 26-42.
- Gümüştan, D.** (2017). Mülteci çocukların eğitimi ve uyumlarına yönelik yapılan müdahale programları üzerine bir derleme. *Nesne Psikoloji Dergisi*, 5 (10), 247-264. doi: 10.7816/nesne-05-10-03
- Karaman Kepenekçi, Y.** (2008). *Eğitimciler için insan hakları ve vatandaşlık*. Ekinoks Yayınevi.
- Korkut, M.** (2018). *Mülteci çocukların sorunları ve beklentileri* (Yayımlanmamış Yüksek lisans tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı.
- Köksal, H.** (Ed.). (2012). *Yenilikçi tarih öğretimi etkinlik örnekleri*. Harf Eğitim Yayıncılığı.
- MEB** (2018). *İnsan hakları, yurttaşlık ve demokrasi dersi öğretim programı (ilkokul 4. sınıf)*. Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.
- Mol, S.** (2018). *Okul öncesi dönemdeki çocukların doğa algılarının resimler yoluyla incelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek lisans tezi). Akdeniz Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İlköğretim Ana Bilim Dalı.
- Nas, R.** (2006). *Çocuk insandır (çocuk eğitimi)*. Ezgi Kitabevi Yayınları.
- UNHCR** (2019). *Türkiye'deki mülteci ve sığınmacılar*. [Erişim: 26.04.2019, <https://www.unhcr.org/tr/turkiyedeki-multeciler-ve-siginmacilar>]
- Yavuzer, H.** (2011). *Resimleriyle çocuk*. Remzi Kitabevi.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H.** (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.